
Zamoninda, Oqtosh viloyatinda Sultonxon degan o'tdi. Sultonxonning uch zaifi bor edi, tug'maydigan aybi bor edi. Sultonxon Oqtosh mamlakatida necha vaqt poshsholik qildi, yoshi qaytib, soqoli oqarib qoldi. O'ylab: «Endi menda farzand bo'lmasa, o'lsam, bu mulku mollar beega qolsa, o'zim o'lgan kuni mendan hech bir nishon bo'lmay poshsholik davlatimga bo'lak kishi ega bo'lsa menga foydasi yo'q. Endigi poshsholikni nima qilayin? Amaldorlarning hammasini yig'ib olayin, ular bilan bir maslahat qilayin, poshsholik bilan yurtini o'ziga berayin; poshsholikda orttirgan mol-u mulkimni xotinlarga topshirib, tarki dunyo qilayin», — deb, shu o'yni o'ylab, amaldor, jig'ador, tug'dor, sardor beklariga xabar qo'ydi. «Sultonxon chaqirdi» deb hammasi yig'ilib xonning xizmatida bo'lib turdi. Shunda Sultonxon ularga qarab bir so'z aytib turgan ekan:

Amaldorlar, quloq soling dodima,
Men kuyib yonaman o'z o'tima,
Menda endi biror farzand bo'lmadi,
Endi ega bo'nglar Oqtosh yurtima.
Befarzandman, o'z holimni bilaman,
Poshsholik, davlatni nima qilaman.
Tarki dunyo qilib, qalandar bo'lib,
Har shaharman shul shaharni axtarib,
G'arib bo'p qolgan umrim o'tkaraman.
Menga darkor emas bul mamlakating,
O'ylasam quriydi tandan quvvatim,
Yo'qdi bu dunyoda ko'rgan rohatim.

Mendan nishon bo'lmadi bir farzandim,
O'ylasam, beega mening davlatim.
Sizga qolsin Oqtoshdek mamlakatim,
Amaldorlar, endi ega bo'l endi,
Sizlarniki endi Oqtoshday yurtim.
Menga darkor emas shohlik shavkating!
Nima qilay bu poshsholik davlatim?
O'ylab tursam, o'tib ketdi navbatim.
Yo'qdir mening o'g'il-qizdan farzandim.
Ega bo'lsang, mana bul mamlakating.
O'ylab tursam, jigar-bag'rim ezildi,
Kechalar ko'z yoshim mening tizildi.
Poshsho bo'lib mening bag'rim ezildi,
Darkori yo'q bizga bepoyon eldi.
Kunduz men turaman shohlik shavkatda,
Oqshom g'am tortaman, boshim kulfatda.
Befarzand bo'p ko'p o'yladim albatta,
Vafosi yo'q bunday shohlik shavkatta.
Boshimni olib ketay bundan albatta.
Kumushtandir qarchig'aning chegasi,
Oltin bo'lar kiravka to'n yoqasi.
Goh kechalar o'zim yig'lab, mung'ayib,
O'ylasam, yo'q davlatimning egasi.
Men kimga gapiray dardimni yorib,
Poshshoman deb, men ham lofni urmayman.
Oldingda shul zamon bo'lganman g'arib.
Qani, ega bo'lgin mamlakatima!
Men ketayin bundan Ka'ba axtarib,
Endi umrim g'ariblikda o'tkarib.
Ko'nglimdagi qilg'an ishim pitkarib,
Ega bo'lgin bunda mamlakatingga.

Amaldorlar Sultonxondan bu so'zlarni eshitib, o'ylanib, bir nechasi hayron bo'lib, nima javob deyarini bilmay, nari-beri surlikib, o'zaro maslahat qilib, «bunga bir gapirib ko'rayik» deb:

— Ey poshshoyi olam, erta kun juma. Machitga namoz jumaga so'fi-yu-darveshlar yig'iladi. Namozjuma o'qilib, fotihani yuzga tortgan vaqtda sallangizni bo'yingizga solib tursangiz, darveshlardan fotihani olsangiz, farishtalar omin desa, zora sizga bir farzand bersa, — dedilar.

Bu so'z Sultonxonga ma'qul tushdi. Bachchag'ar, poshsholikdan umidini uzgisi kelmayotir-da.

Ertasiga juma bo'ldi. Machit odamlar bilan to'ldi. Namozjumani o'qib, fotiha yuzga tortilgan vaqtda Sultonxon amaldorlarning so'zini qulog'iga olib, sallasini bo'yniga solib, boshini egib, fotiha tilab turdi. Darveshlarning fotihagini oldi.

Hademay, o'rtancha xotini Huroyim homilador bo'lib qoldi. Oydan-oy, kundan-kun o'tib, Huroyimning oy-kuni yaqinlashib kela berdi. Sultonxon bir kechasi shunday bir tush ko'rdi. U tushinda shunday ayon bo'ldi: «O', sen Qurudim mamlakatiga safar qilsang, o'n to'rt yil deganda borib kelsang, shunda xudo bergan farzanding turadi, bo'lmasa nobud bo'ladi».

Sultonxon bu tushni hech kimga aytmay, Huroyimga aytdi:

— «Dunyoda bir qo'rqqan yomon, bir quvongan yomon» degan gap bor. Men qariganda farzandli bo'ldim. Men shu yerda yursam, sen bir kun tug'ib qolarsan, men quvonganimdan yuragim yorilib, o'lib qolarman. Qurudim mamlakatiga safar qilayin. O'n to'rt yilda borib kelarman. Oldimga suyunchi deb chiqqan kishiga ayamasdan tanga-tilla berarman, qulog'idan dunyoga ko'marman, balki qo'rg'onbegi qilarman, — dedi.

Sultonxon ketmoqqa ixtiyor qilib, taxti baxtini kimga topshirib ketish hisobini topmay, amalini, davlatini hech kimga ishonmay, hayron bo'lib, qozikalonlaridan so'radi. Qozikalonlar Sultonxonga aytdi:

— Huroyimning bo'yida bir homila-gumona bo'lsa, o'g'il ham bo'lsa — o'g'il, qiz ham bo'lsa — o'g'il, shariat otaning taxt-u baxtini o'g'ilga hukm qiladi. Gumonaning tufaylidan mamlakatni Huroyim so'rasin. Shariat yo'l beradi, — deb ko'rsatdilar.

Shunda Sul-tonxonning dimog'i chog' bo'lib, taxt-u baxtini Huroyimga topshirib, karnay-surnay chaldirib, odamlarini yig'dirib, o'zi jo'namoq harakatida bo'ldi. Poshsholik Huroyimga o'tib, Huroyim Sul-tonxonga qarab bir so'z aytib turgan ekan, deydi:

Xonim, eshit menday oyim arzini,
So'ldirmagin bunda gulday tarzini.
Mergan otar dayravotning g'ozini,
Xonim, angla Huroyimning so'zini.
El ko'chirib Olatog'dan oshirding,
Ulug' bilib nechovlarga bosh urding.
Bir necha dushmandan siring yashirding,
Toj-u davlatingni menga topshirding.
Necha vaqt Oqtoshda tanho to'rasan,
Taqdiringda nima borin ko'rasan.
Necha yillar surib bu elda davron,
«Qurudim» deb, xonim, ketib borasan.
Davlatim bor, ponza ro'mol urayin
Sarg'ayib tarzingga, xonim, qarayin,
Kelar mo'ljalingni, to'ram, so'rayin,
Necha vaqtda Oqtosh qaytib kelasan?
Bizga tashlab ketib mamlakatingni,
Obod qilib, so'rab turay yurtingni.
Men bilmayman sening qaytar vaqtingni.
Aytgin, to'ram, necha vaqtda kelasan?
Ostingda bedaving o'ynar yuz alvon.
Necha vaqtlar surding Oqtoshda davron?
Oqtosh deydi senday xonimning joyi(n),
Oldingda ot chopar qancha sipoyi,
Bu mamlakatlarning sensan poshshoyi,
Xabar bergin, necha vaqtda kelasan?
Sen ketgan so'ng men ham xafa bo'larman.

Ko'z tutib yo'lingga qarab yurarman.
Kelar mo'ljalingsni aytsang, xonzoda,
Men yo'lingga peshvoz chiqib turarman,
Ochilar bahorda, bilsang, gul g'uncha,
Yurt egasi bo'ldim o'zing kelguncha.
Senday xizmat qilar menga ham necha,
Yurtga poshsho bo'lib menday oyimcha,
Holin bilmay ne ish qilar bir necha,
Bir kelar mo'ljalingsni aytgin, xonzoda.

Sultonxon bu so'zlarni eshitib, dimog'i chog' bo'lib, otlanib Huroyimga qarab, murtini burab, uzangiga oyog'ini tirab, bir so'z aytib turgan ekan, deydi:

Men ketgan so'ng uydan chiqib o'tirma,
Do'st yig'latib, dushmanimni kuldirma.
Obod qilib so'ra mamlakatimni,
Bir yetar-yetmasga sirim bildirma.
Obod qilib so'ra mamlakatimni.
Yo'liqsam dushmani necha shoshtirdim,
Toj-u davlat, mulk-u molim topshirdim,
Men qanday so'rasam, shundayin bo'lgin,
Oqtoshga seni men poshsho qildim.
Obod qilib endi yurtimni so'rab,
Poshsho bo'lib sen Oqtoshda o'tirgin.
Men topshirdim qatordagi norimni,
Endi senga g'aznadagi zarimni,
Ega qilib, toj-u davlatlarimni,
Harna bilgin manglayimda borimni.
Men senga topshirib kirdi-korimni,
Tojdor poshsho qildim senday yorimni.
Men ketgan so'ng nodon ko'ngling bo'lmagin,
Ko'p yashagin, ko'p yilgacha o'lmagin,

Yaxshilik ko'r, yomonlikni ko'rmagin,
Nodonlarman aslo sirdosh bo'lmagin!
Ayolliq qib, nodon so'zlab turmagin,
Toj-u davlatimni senga topshirdim!

Bu so'zni Sultonxondan eshitib, Huroyim yori Sultonxonga qarab yana bir-ikki og'iz so'z aytib turgan ekan:

Tog'-tog'ning boshini cholgan tumon-a,
Har kim yig'lab tursa oxir zamon-a,
Qo'yib ketgin farzandingning otini,
Bo'yimda qolgandir biror gumona.
So'rab tursa bunda mamlakatini,
Poshsho bo'lib senday xonning xotini.
Xizmat qilsa bunda necha sipoyi,
Obod bo'lar senday xonimning joyi.
Mana, eldan o'zing ketib borasan,
Bir mo'ljalig, o'n to'rt yilda kelasan,
O'n to'rt yilni menga muhlat berasan,
Bolangning otini nima qo'lasan?
Eshitgin dilbarning aytgan dodini,
O'zing qo'ysang farzandingning otini,
Nima deb amr etsang, ani qilarman,
Aytsang farzandingga otin qo'yarman,
Nima desang xizimatingda tayyorman,
Shul sababdan ko'nglingdagin so'rarman,
Meni qilib ketding yurtingga ega,
Menday oyim jasadindan sadag'a,
Qo'yib ketgin farzandingning otini.

Bu so'zlarni Huroyimdan eshitib, Sultonxon bir so'z aytib turgan ekan, deydi:

Dunyoni yaratgan qodir xudoyim,
Cho'p-u xasdan ko'pdir qilgan gunohim,

Sen o'zingdan rap qolarmi, Huroyim?
O'g'il tug'sang otin qo'ygin Rustamxon,
Qiz tug'sang gul yuzli, o'zing bilasan.
Men ko'rayin Qurudimning yurtini,
Cho'li, dashti, necha mamlakatini,
Sen so'rab tur munda Oqtosh yurtini,
Yaxshi qilgin bekning mamlakatini.
Shunday deb otin qo'y ul farzandini,
Quloqda tut xonning nasihatini.
Nima desam aytganimni qilasan,
Ixtiyor o'zingda, dilbar, bilasan.
Poshsholiqni mamlakatta qilasan.
Bu so'zlarni endi Sul-tonxon aytdi,
Xo'shlashib, Huroyim bunda qolibdi.
Sul-tonni uzatib yo'lga solibdi,
Poshsho bo'b Huroyim endi turibdi.
Sul-tonxon jo'nadi shahardan chiqib,
Qancha odam mahramlari jam bo'lib!
«Qurudim» deb, mamlakatni axtarib,
Tushida ko'rganin bul o'zi qilib.
«Uxlab yotib ko'rdim, unda boray», deb,
«Shul tushning shartini tug'ri qilay», deb.
«O'n to'rt yilgachayin unda turay», deb,
«Nasib qilsa so'ngra qaytib kelay», deb.
Shunday qilib ketdi ko'rmagan yurtga,
Qamchi bosib haydar cho'llarda otga,
Gohda to'p-to'p bo'lar, gohlarda yakka,
Cho'llarning to'zoni ketib falakka.
Shunday deb Oqtoshning xoni jo'nadi,
Cho'llarda boradi ko'nglini xushlab,
Ko'rgan tushman Oqtosh yurtini tashlab.

Necha poshsholardan davlati g'olib,
To'p-u to'pxonaman lashkarin olib,
Shunday qib jo'nadi Oqtoshning xoni,
Borayotir Qurudimni axtarib,
«Sayr etib necha yillar yursam» deb,
«El-u xalqni shunday qilib ko'rsam», deb,
«Oqtoshning yurtiman birga qilsam», deb,
«Elni ko'rib, yurtga katta bo'lsam», deb,
«Dunyoning ayshini shunday sursam», deb.
Oqshom yotib, kunduz jo'nab boradi.
Cho'llarda ostiga mingani tulpor,
Xizmatida olti yuz mahrami tayyor,
Qanchayin sipohiman adadsiz lashkar,
Shavkati olamni bosib boradi.

Shunday qilib, yo'l yurib, Qurudim mamlakatini yoqalab, chodir-chaman tikib qo'ndi. Bu yerlar tevaragidagi ellar, necha qo'rg'on so'rab turgan beklar ilgari ham bir-biriga ma'lum. Sultonxonga goh boj berib, goh bermay qaytib turar edi.

Bular – Urganch, Xorazm, Xeva beklari, Din Kamon xonlari edi. Bular Sultonxonning kelishini ko'rib, o'zaro maslahatda bo'lishdi:

– Biz Sultonxonning ixtiyoriga goh kirib, goh kirmaganimiz uchun yomon xayolda kelgan. Bu, adadsiz lashkar, qancha to'p-u anjomdor bekorga kelmagan. Bo'lak o'yda kelsa, buncha shavkat bilan chiqmas edi. Bizda bekor ko'p lashkar yo'q. Biz har qaysimiz bitta-bitta qo'rg'onning egasimiz. Xalqdan yig'ilgan to'sat-to'sat, dasta-dasta lashkar tarqab ketgan. Mamlakat, el-u xalq och-yalang'och, bari tentirab qolgan. Bu xizmatkor fuqaro xalq qasd qilganda, kaltagini sudrab chiqib urishib tursa, bularga hech kim barobar bo'lolmas. Bularni otlantirib, Sultonxonning ustiga bosib bormoq bizning qo'limizdan kelmas. Ustimizga keldi, biz qancha mol-dunyoni olib borib ko'rmog'imiz darkor.

Amaldorlar bu maslahatni qilib, mamlakatning amaldorlari Sultonxonga borishli-kelishli bo'lib yotdi.

Huroyim Oqtosh mamlakatida poshsholik qilib, ichkarida arz so'raydi. Uning Ximcha degan kanizi bor edi. Ximcha tillari bulbulcha kimni yaxshi desa shuncha, ikki yuzi ochilgan gulcha, bellari xipcha, o'zi suluv oyimcha. Ximchaoyim tashqarida arz so'raydi. Navbat tegmaganlar talashib yotadi, to uni ko'rguncha.

Huroyim Oqtosh mamlakatida, mamlakatni zartang-zabartang qilib, Sultonxondan ziyoda ish tutib turaberdi. Huroyimning ish tuturviga ikki kundosh bezovtalik qila berdi.

Sho' vaqtida Huroyimning vaqti yetib, oyi bitib, bir o'g'il tug'di. Otini Rustam qo'ydi.

Rustam birga, ikkiga, uchga kirdi. U tilga kirgandan keyin, Huroyim madrasadan bir mullani keltirdi. Mulla bilan Rustamxon ikkovini tagizaminga solib, o'qitib yota berdi.

Bir biyasi bor edi. Rustam paydo bo'lgan kuni bu ham bir erkak qulun tuqqan edi. Huroyim: «Bu bolamning oti» deb tablaga torttirib, bir sayis solib boqtirib qo'ydi.

Farzandga tanqis ona: «Bolam kamolga kirsam, ot beliga minsa, ikki tozini iyartib, saholarda gasht qilib yursa» deb ikkita tozini ham tepkiga solib boqib yotar edi.

Ikki kundosh: «Zamon Huroyimniki bo'ldi» deb, nima qilarini bilmay, o'y o'ylar edi. Shu Oqtosh viloyatida daftariy mastondan uch yuz oltmish maston bor edi. Uch yuz oltmish mastonning boshlig'ini Momagul maston der edi. Mazgili shahardan tashqaridagi bir g'orda edi. G'orda yotar edi, xurrakni baland tortar edi, botmon nosvoyni to'rt bo'lib otar edi, yurish-turishi odamlarga xatar edi, ne-ne er yigitlarni ikki pulga sotar edi, yaxshilikni uch pulga olmay, qayerda yomonlik bo'lsa — izlab topar edi. Qanday odam bo'lsa, bu kampirdan hazar qilib, uzoqqa qochar edi; yomonlik izlab kelgan odamning ishi shu mastondan bitar edi.

Ikki oyim Momagulni ko'ngliga olib: «Shunga borayik, bir arz qilib ko'rayik» deb ko'rmasa ham, so'rog'lab borib qoldi. «Momamiz g'ordamikan, yo bir alla go'rdamikan» deb borayotib edi, shul vaqtda momasi g'ordan chiqib

qoldi. Momasining afti-jasadini ko'rdi, shunday: manglaylari cho'tday, ko'zlari o'tday, jag'ining go'shti qochgan, yon yog'idan tarlon ochgan, yaxshilikdan mudom qochgan.

Oyimlar aytdi: «Xalqning aytganidan ziyoda ekan». Oyimlar momasiga arz qilib, Huroyimning ustidan bir so'z aytib turgan ekan:

Oh tortganda mening so'lgan tarzim bor,
Jonim moma, senga aytar arzim bor.
Sen eshitgin oyimlarning so'zini,
Oyimlarning senga qilgan arzini.
O'ynab-o'sgan makonimni sel oldi,
Mazgil-makonimda, bilsang, o't yondi,
Oltin taxtli kulbalarim vayrondi(r),
Oyimlarning xasta ko'ngli vayrondi(r).
Eshit, moma, oyimlarning tilini,
Vayron qilsang bunda Oqtosh elini,
Xazon qilgin tar ochilgan gulini,
O'lsin deymiz Huroyim ham ulini.
Yana bahor bo'lsa, ochilar gullar,
Gulni ko'rsa, mast bo'b sayrar bulbullar.
Bulutlar mast bo'lsa, chalqiydi ko'llar,
O'tga yonsin Oqtosh elda kirdikor,
Dunyoni so'rasang, bizda ko'p bo'lar.
Jonim moma, bo'la ko'rgin xizmatkor!
Dardliman, dardimni kimga yoraman,
Hasratidan eldan-el axtaraman.
O'zgalardan sizni yaxshi bilaman,
Xizmatingga bir qop tillo beraman.
Vayron qilgin Oqtosh mamlakatini,
Nima desang xizmatkoring bo'laman!
Ko'p yig'layman menam sochimni yoyib,
Bo'lib qolsin Oqtosh shahri besohib,

Moma, sizga so‘z so‘zladik mung‘ayib,
Arz aytamiz endi sizga sarg‘ayib.
Bizga dushman bilmaganin bildirgin,
Xanjar urmay, bag‘rin qonga to‘ldirgin,
Mamlakatdan buni benasib qilib,
Huroyim ham yolg‘iz ulin o‘ldirgin!
Jonim moma, endi shu ishni qilgin!

Kampir oyimlardan bu so‘zlarni eshitib, qaradi — dunyodor, bir qop tilloga ko‘ngli to‘lmay, ularga qarab bir-ikki og‘iz so‘z aytib turgan ekan:

Ochilar bahorda bog‘larning guli,
Bir qop tillang bizga bo‘lmas choy puli,
Obod bo‘pti davlatmandning mazgili,
O‘ynab-kulib yursin Huroyim uli,
Ketaber, oyimlar, koring qilmayman,
Oh urganda xasta ko‘nglim xushladim,
Burungiday yomon savdom tashladim.
Uch kun bo‘ldi yangi namoz boshladim,
Yaxshilik yo‘llarni mahkam ushladim,
Ketaber, oyimlar, koring qilmayman.
Meni senam burungiday bilasan,
Halak bo‘lib mazgilinga kelasan,
Meni yo‘ldan urib nima qilasan?
Bovangning odatin o‘zing bilasan,
Ketaber, oyimlar, yo‘ldan qolmagin!
Qurg‘ur cholga duchor bo‘lib yurmagin.
Ko‘rib qolsa, seni koyish qiladi.
Qilma deydi, so‘ngra meni uradi,
Hammamizga qattiq azob beradi,
Qizlarim, ko‘nglingni qora qiladi!
Qursin bovang, bilgin, odati yomon,
Yurgan yeri hamsha qayg‘uli tumon,

Tilozor qib tangrim uni yaratgan,
Hayallamay qayta bergin bul zamon!
«Poshsho Huroyimga dushman bo'lding», deb,
Ko'rsa ikkovingni koyish qiladi,
«Tilozorlar qaysi go'rdan kelding», deb,
«Kampirimni aldab yo'ldan urding», deb.

Oyimlar bu so'zlarni eshitib, o'ylanib, «yana gapirib ko'rayik, bir qop tillong choy puli ham bo'lmaydi, degan yeri bor edi, qani picha oshirib ko'rayik», deb bir-ikki og'iz so'z aytib turgan ekan:

Jonim moma, mening bag'rim ezildi,
Hafa qip qaytarma ikki qizingdi,
Quloq solib yaxshi tingla arzimdi,
Qancha bo'lsa dunyo bermoq lozimdi(r).
Holim ko'rib ahvolima yig'layin,
Kuyganimdan gapni gapga ulayin,
Moma, sening xizmatini bilayin,
Bir qop emas, to'rt qop tillo berayin!
Nomingni eshitdim kashmiri — ayyor,
Shunday xizmat bo'lsa, sen mudom tayyor,
Ketmasin noumid bo'p bundan oyimlar,
O'zing bo'lgin endi xizmatga tayyor.
Bilganimni, moma, senga aytaman,
Ahvolima oh-u fig'on etaman,
Bunda so'zlab, endi senga dod etib,
Yaxshi javob bersang edi, qaytaman.
Haddan oshib ketdi ko'rgan mehnatim.
Qo'ldan ketdi bari shohlik davlatim,
O'ylasam, ko'p bo'ldi mening hasratim,
G'olibdi bizlardan nega Huroyim?
U bizlarni qayg'u g'amga duch etib,
Huroyim Oqtoshga ega bo'libdi,

Jafo ko'rib ikki oyim kelibdi,
Umid tortib, arzin qilib yuribdi.
Yo'ling bo'lmasin-da bu yerda xatar,
So'ylagin, oyimlar senga ko'z tutar.
Ko'p ishdan, momajon, o'zing xabardor,
Ikki oyim bo'ldi senga intizor.

Maston kampir bu so'zni oyimlardan eshitib: «Birdaniga uch qop tillo qo'shildi, endi ish picha o'nglanay dedi», — deb oyimlarga qarab bir-ikki og'iz so'z aytib turgan ekan:

Sen yig'lading, mening ko'nglim buzildi,
Xafa qildim senday ikki qizimdi,
Yig'lamanglar, mening bag'rim ezildi,
Senga aytsam men ham so'zman javobdi.
Birovning ko'nglini olmoq savobdi(r).
Ko'p yig'lama, ko'z yoshingdan, oyimlar.
Bir xizmatni momang qilmay ne bo'пти.
Yomon odam qon-u zardob ichirar,
Bir gunohni yaratgan haq kechirar;
Ikkoving ham xafa bo'lma, sanamlar,
Xizimatingni momang bajo keltirar.
Sira nomardlarga ko'ngil bermagin,
Momangni nomardga hamroh qilmagin,
Sen yomondan behuda savol so'rab,
Mazgilga yetolmay yo'lda qolmagin.
Bolam, quloq solgin aytgan so'zima.
Ko'p qayishdim senday ikki qizima.
Sen bergan dunyongni ko'p ulgi qilma,
Dunyo uchun ko'ndirdim deb gapirma,
Ko'ngling uchun bu xizimatingni qilaman;
Endi bildim, bolam, hojating shulmi-a?
Yuboray dushmanning bag'rini ezib,

O'z boshiga ketsin yurtini buzib,
Sendayin qizimni munda kuldirib,
Dushmaningga ayyorligim bildirib.
Nima desang aytganingni ko'ndirib,
Qayta boshdan sizni taxtga mindirib,
Xafa bo'lib g'am yemagin, farzandim,
Senga toza shodmonlikni bildirib.

Oyimlar maston kampirdan bu so'zlarni eshitib:

— Qani, biz bilan birga yuring, tanga-tilloni — haqingizni olib keling, — dedi.

Kampir aytdi:

— E bolam, falonchi kampir sochi oqarganda Sul-tonxonning g'aznasiga o'g'irliqqa kelib yuribdi, degan otni ham eshitayinmi?! Shu yerga keltirib bersang, o'z tosh-tarozim bilan tortib olsam, ziyod chiqsa haqingni beraman, o'z haqimni olaman, — dedi.

Oyimlar aytdi:

— Esa, bizga ulov bilan qop topib bering.

Kampir to'rt qopni to'rt eshakning ustiga solib, oyimlarga qo'shib haydatib yubordi.

Bular g'aznaxonaga yetdi. Eshaklarni shosupaning pastiga qo'yib, o'zlari shosupaning ustida qoplarning og'zini ochib, beli og'rimay topgan tanga-tillolarni qopga solaberdi. G'aznaxonadan xabar olib turgan o'zga kishilarning ishi bo'lmadi. «Huroyim ham poshshoning xotini, bular ham poshshoning xotini, bir gap aytib gunohkor bo'lmayik, nima javob aytsa, o'zlari aytar», deb indamadi.

Oyimlar eshaklarni shosupaga yaqinlatib, qoplarni ortib, mastonnikiga olib bordi. Kampir qoplarni eshakdan tushirib ko'rdi. Oyimlar aytdi:

— Qani, moma, tosh-tarozingizni quring, haqingizni tortib oling!

Kampir cho'tlab ko'rdi: Agar tortsa, har qopi botmon dahsari, botmon ponsari chiqaberadiganday. Ziyod chiqishini bilib, kampir aytdi:

— Bolam, shuni tortib, tarozini shaqillatib, g'alvani ko'paytirib yuramizmi? Cho't-cho'tdan ziyod ketarmi? Yo ponsari bizdan ketar, yo dahsari sizdan ketar. Ag'darib qo'ya qolaylik?

Oyimlar nima deydi, ish qilib, isklari bitsa bo'ldi: «Maylingiz, moma!» — dedilar.

Kampirning dimog'i chog' bo'ldi: «Savdomiz to'rt qop bo'ldi, olti qopga tushirdim-da!» deb qoldi. Tanga-tilloni saranjom qilib, ag'darib olib, oyimlarga javob berdi.

Kampir bu dunyodan to'rt yuz tangani olib, yoniga solib, Oqtosh shahrini oralab chiqib ketdi. Bir rastada borayotib edi, bir supada to'rtta mulla, non puli topay deb, rangi o'chib, xayoli qochib o'tiribdi. Bu mullalar Koyiston mamlakatidan kelgan mullalar edi. Bular mullalik, imomgarchilik qilib, pul topmoqqa kelgan edi. Kampir to'rt yuz tangani to'rt mullaga berdi. Mullalarning vaqti xush bo'lib, kampirdan: «Bizga bu pullarni nima uchun berdingiz? Ilmning hurmatiga berdingizmi, yo zakot, jonibidan berdingizmi, yo xayri xudoyi deb berdingizmi? Yo savob uchun berdingizmi?» deb so'radi. Kampir aytdi:

— Mening zakotga yetgan davlatim yo'q. Savob, xayri xudoyi bilan ham ishim yo'q, bolam, mening savob soladigan idishim ham yo'q. Men sizlarga to'rt yuz tangani berdim, mening nima deganimni xatga solasan, gapirganimni arza qilasan. Shunday qilib yozasan: o'qiganda bir-biriga to'g'ri kelguday, o'qigan odam ma'nosini bilguday, bitgan arzang Sul-tonxonning qoshida mu'tabar bo'lguday bo'lsin!

Kampir mullalarga shunday bit deyotir:

Nima deb, amr etsam, shuni qilinglar,

Huroyim ustidan dodqa bo'linglar,

Shunday qilib, bolam, xatga solinglar:

Oqtosh elda Huroyimi qurisin,

Tul badani qora yerda chirisin,

Ergashtirdi yoshi bilan qarisin,

Yig'ib oldi yigitlarning barisin!

Ko'chalarda quloch urib yuradi,

Oqtoshning shahrini shunday bulg'adi,

Mehmonxonalarda bazm beradi,

Chiroq o'chirib, hamisha o'ynab-kuladi.

Oqtosh elda Huroyimi qurisin!
Sultonxonning yuzin tuman qiladi.
Poshsho qilgan xotining shunday qildi.
Qay betiman Sulton elga keladi?!
Ko'ringan yigitni qaytarib olib,
Kim bo'lsa qo'lini bo'yniga solib,
Poshshoyim, Huroyim yoring qurisin,
Oqtosh shahring ketdi bari bulg'onib,
Sultonxon, bul ishdan o'zing bexabar,
Huroyim ko'nglida buzuqchilik bor;
Katta-kichik shohning holiga kular.
Huroyimning elda nimi ishi bor?
Atrofida alvon-alvon yigitlar,
Shunday qilib elda davronin surar.
Nima qilsa Huroyimda ixtiyor,
Yurt bo'lg'andi, shohim, qanday gap bo'lar?
Huroyimning yomonligin ko'rsatib,
Bul arzaga bitayotir mullalar.
Necha so'zni bunda kampir amr etti,
Qo'l bosdim qip necha xalqi-elatni,
Bul ishlardan xalqning xabari yo'qdi(r),
Shunday qilib, mulla arza xat bitti.
Bitayotir to'rt yuz tanga hurmati,
E'tiqodman mullalarning xizmati.

Mullalar xatni bitib tamom qilib edi, Oqtoshda qolgan katta-kichik amaldorlar, olti yoshlardan oltmish yoshargacha, yetti yoshardan yetmish yoshargacha bo'lgan odamlarning otini yozib, hech kimning xabari yo'q, qo'l bosdim deb, ularning qo'lini qo'yibdi.

Kampir bu xatni o'qitib eshitib, dimog'i chog' bo'lib, ro'molining uchiga tugib oldi. Yog'ochdan qildi otni, qog'ozdan qildi qanotni, po'latdan qildi murvatni, endi kampir qilib to'g'ri g'ayratni.

Kampir mindi yog'och otdi,
Buradi po'lat murvatdi,
Havoga kampirning oti —
Shul zamonda chiqib ketdi.
Borayotir kampir ayyor,
Bo'lib bulutga barobar,
Bul osmonda yarqillaydi,
Falakda uchib yo'l olar.
Jo'nnadi kampiri ayyor.
Ko'nglida ancha gapi bor:
Bul osmonga chiqib ketgan,
Buni ko'rmas turgan ellar.
Borayotir pastga qarab,
Huroyimman bo'lib taraf,
Tez yursin deb, borar ko'kda,
Otining murvatin burab.
«Sultonxonga borsam, deydi.
Arzim-dodim qilsam, deydi.
Oqtosh degan mamlakatni
Bunda vayron qilsam», deydi.
Ko'kda borar otin tezlab,
Mudom yomonlikni izlab.
Bul osmonda yurib qarar.
Pastga tashlab uchgan vaqtda,
Ko'ziga ko'rinar ellar.
Yarqillashib katta ko'llar.
Shunday bo'lib borayotir,
Buzuqlikka kampir botir.
Qurudimni bul yoqalab,
Chodir tikib poshsho yotir.
Bul yaqinladi-bordi.

Shul zamonda ko'rib qoldi,
Ul Sultonxon yotgan yerni
Murvatini chapga burab,
Aylanib bir yerga qo'ndi.
Yomonlikni mahkam ushlab,
Jirandaga otni tashlab,
Kampir yayov-piyodadi(r),
Ko'p alami ziyodadi(r).
Ko'zidan to'kib yoshini,
«Dod!» deb chiqarib dovshini.
Hechkim buni bilmas endi,
Ayyor kampirning ishini.
Sochin yoyib, betin yulib,
Yo'lga kirdi chaqqon bo'lib,
Ko'p qayg'uli g'amga to'lib,
Borayotir qurg'ur kampir.
Tikilgan chodirmi ko'rib,
Kampir boradi yo'l yurib,
Qarar yo'liga termulib,
Borayotir yayov yo'rtib.

Sultonxin chodirda o'tirib edi. Dasht yer, pana qiladigan narsa yo'q. Qaradi, Oqtosh tarafidan bir qora mildirab kelayapti, ko'rib o'n to'rt mahramini buyurdi:

— Oldiga peshvoz chiqinglar, mabodo bizga xudo o'g'ilmi, qizmi berib, suyunchiga kelayotgan qoramikan?

O'n to'rt mahram oldiga chiqib ketdi. Qarasa, bir kampir, hech kim bilan ishi yo'q, og'zida tishi yo'q; sochini yoyib, betini yulib, yig'lab kelayapti. Mahramlar aytdi: «E attang, buning yurishidan yaxshilik xabar emac. Xudoning xonga bergan o'g'limi, qizimi — farzandi o'lipti-da, Oqtosh mulki yana besohib bo'lipti-da. Xayolida poshshoning yurti egali bo'lganday bo'lib qolib edi. Endi qanday bo'sa, so'zning anig'ini bilayik, bu kampirdan so'rayik», — deb bu mahramlar kampirdan so'z so'rab turipti:

«Jonim moma, xizmat etay bir alvon,
Olmos po'lot belda, egnimda qalqon.
Soching yoyib sen yig'laysan, mehribon,
Mahram savol so'rar, kelgin momajon!
Bir jarohat, jigar-bag'ringni tuzlab,
Yig'laysan cho'llarda bo'taday bo'zlab,
Ishing bo'lmay yig'lab ketib borasan,
Momajon, kimni sen borasan izlab?
Palak urib bog'da gullar so'ldimi?
Xudo bergan shoh farzandi o'ldimi?
Oqtosh yurti boz besohib bo'ldimi?
To'xtab turib, bizga bergin xabarni,
Moma, xafa qilma bul mahramlarni.
Davlatim bor, sholi-sholdom o'rayman,
Gul tarzim sarg'ayib senga qarayman,
Men bilaman, Oqtosh eldan kelasan,
Ulmi, qizmi Huroyimning tuqqani?
Rostin aytgin, moma, sendan so'rayman?
Bizlar xafa bo'ldik sening holingga,
Piyodalab yo'l tortgan ahvolinga,
Yo bir gap bo'ldimi Oqtosh elinga?
Xabar bergin, qanday bo'ldi mamlakat?
Poshshomiz Oqtoshdan bul chiqib ketdi.
Necha oy, necha yil oradan o'tti.
Bir xil odam mamlakatni unitdi.
Bilmaydi elatda ne bo'lgan gapdi,
Biz so'raymiz unda qolgan elatdi,
Abgor bo'lib yig'lay berma, uyatdi(r),
Seni odam bilib mahram so'z qotdi!»
Mahramning so'ziga quloq solmadi,
Kampir mahramlarni pisand qilmadi,

Borayotgan kampir yo'ldan qolmadi,
Kampirning xayolin mahram bilmadi.
Mahramlar keynidan ergashib ketdi.
«Bul kampirmi, ul qayerga borar», deb.
«Chodir ko'pdir qaysisiga kirar», deb.
Necha chodirlardan oralab o'tdi,
Sultonxon qoshiga bul kampir yetdi.

Shunda bo'lak yoqqa burulmay, kimda ishi bor ekanini hech kim bilmay, mahramlar ham ergashib kelib otidan tushdi. Kampirdan hech gapning tayinini bilmadi. Chodirda kampir Sultonxonga ro'para bo'ldi. Bul poshsho deb, irqilmay turdi. Mahramlar qoshiga ro'para kelib: «Eshitayik, qani yaxshilikmi, yomonlikmi bizga aytmadi. Nima xabar olib keldi ekan? Nima gap bo'lsa, poshshoning o'ziga gapirar ekan», — dedi. Shunda kampir Sultonxonga qarab, bir so'z aytib turgan ekan:

«Ayo shohim, sizga aytar arzim bor,
Senichun gulday so'lgan tarzim bor,
Oqtosh eldan mehnat tortib kelaman,
Sabil bo'ldi Oqtosh elda kirdikor.
Kuyganimdan yetkazdim men sizga xabar,
Vayron bo'lib ketdi Oqtoshday shahar,
Bo'lgan ishdan senday shohim bexabar.
Yurt topshirib kelgan Huroyim yoring,
Necha yillar o'tdi, yo'qdir xabaring.
Ko'chalarda o'yin-kulgi qiladi,
Yigitlarga hamisha bazm beradi,
Odam iyaradi uning ketidan,
Yosh-u qari qolmay birday yuradi,
Hamma ko'rib, shohim, sizga kuladi.
Kuyib-yondik sira qolmadi toqat,
O'ylaganda elga buldi qiyomat,
Bu so'zimga ishonmasang begizot,

Katta-kichik qolmay qo'l bosti qilgan,
Mana, shohim, o'qib ko'ring arza xat».
Bu so'zdaytib kampir ko'zin yoshladi,
Poshshoning qoshiga xatni tashladi.
Kampiring arzasin olib Sul-tonxon,
Xatga qarab bildi, judayam yomon.
So'z so'zlab hech kimga joriy qilmadi,
Ne xat ekanin haloyiq bilmadi,
O'zi o'qib, o'zi bildi poshshoning,
Oh urib, tanida toqat qolmadi.
Ko'rdi sabil bo'пти Oqtoshday yurti,
Ovaragarlikda ul mamlakati,
Shunday bo'пти bul kampiring mehnati.
O'qib poshsho, har tarafga qaradi,
Ko'zlaridan o'ti chiqib boradi,
«Jallod!», deb, shul zamon dovush qiladi.
Jallod quloq soldi bu nolishiga.
Sul-tonxonning dovushini eshitib,
Uch yuz oltmish jallod keldi qoshiga.
«Qandayin odamning kuni bitdi», deb.
Qani xizmat, kimga ajal yetdi, deb.
«Ishni ma'qul qildim, — deydi bu ayyor,
Jallodlar xizmatga bo'lgandi tayyor,
Xohi Oqtosh, xohi o'zga mamlakat,
Nasli odam bunday gapdan bexabar».
Jallodlarga so'z aytadi poshshosi:
«Otlaninglar, bundan safar qilinglar,
Ot-anjoming bilan Oqtosh boringlar,
Gunohkorni men aytaman sizlarga,
Hayallatmay tandan boshin yulinglar!»

Jallodlar bu so'zlarni Sultonxondan eshitib, tayyor bo'lib turdilar. Shunda Sultonxon ularga qarab: «Biz Oqtoshdan chiqib ketganimizga necha zamon o'tdi, balki o'n to'rt yilga yaqinlab yetdi. Huroyimga mamlakatni topshirib chiqib edik. O'sha Huroyim Oqtoshni bulg'atdi. Men Oqtosh shahriga bormay, ko'zini-ko'zima tushirmay, yuzini-yuzima tushirmay, siynasini dog'lab, ikki qo'lini orqasiga bog'lab, Oqtosh shaharidan haydab chiqaringlar! Chortutda qurilgan Mansurning dori bor. Haydab borib, Huroyimning boshini kesib, Mansurning doriga tortinglar. Poshshoning xotini deb andisha qilmanglar!» deb buyurdi.

Shunda poshshoning amri bilan, uch yuz oltmish jallod jo'nay berdi. Necha yildan beri elni sog'inib qolgan nechalar: «Biz ham boramiz, bir chetda turamiz, birga yurib, osilganini ko'ramiz», — deb ergasha-ergasha besh yuz kishi bo'lib jo'nadi. Bular Oqtosh qarab kelayapti.

Sho' kecha Huroyim bir tush ko'rib, uyonib tushidan qo'rqib: «Mening sendan bo'lak do'stim yo'q:», — deb Ximcha kaniziga tushini aytib turib edi, deydi:

Yotib edim, namoz vaqti tush ko'rdim,
Bul tushimda bir ajoyib ish ko'rdim.
Falak titrar tushimdan nolishima,
Rahm qilmas hech kim ko'zda yoshima,
Uch yuz oltmish jallod keldi qoshima,
Qor-yomg'irday qamchi urdi boshima.
Arza hol aytolmay deni to'shima,
Tushimning tabgiri Ximcha ne bo'ldi?
Yomon dema, yaxshi jo'ra sabildi,
Oq yuzima qirmiz qonlar quyildi,
Qora sochim har tarafga yoyildi.
Jallodlar haydadi menday oyimni,
Bu tushning tabgiri bilmam, ne bo'ldi?
Tushni ko'rib, mening ko'nglim buzildi,
Oqtosh o'lkasidan rizqim uzildi.
O'larda ko'rmadim Rustam qo'zimdi,

Berahm jallodlar qarab turmadi,
Bilmayman, ne bo'ldi tushning tabgiri,
So'z so'zlasam, sira quloq solmadi.
Qonxo'r jallod ikki qo'lim boyladi,
Gul badanga achchiq qamchi tayladi.

Ximchaoyim bu so'zlarni eshitib, ko'ngli buzilib, bag'ri ezilib, Huroyimga
bir so'z aytib turgan ekan;

Tushingdaytting, opa, ko'nglim buzildi,
Oqtoshning shahridan rizqing uzildi.
Ko'rolmaysan, bildim, yolg'iz qo'zingdi,
Kelgin sarson opa, endi birga yig'layik!
Shunday gaplar kirib sening tushingga:
Kun o'tmaydi, jallod kelar qoshingga.
Bu tushing xabari shunday bo'ladi:
Hayallamay, opa, jallod keladi,
Bu ishlarni bir dushmaning qiladi,
Kelib seni bunda boylab oladi.
Bilmam qayerlarga olib boradi,
Boshing kesib, seni nobud qiladi.
Endi umring oxir bo'lgan o'xshaydi,
Kelgin, opa, endi birga yig'layik!
Kelib olar seni jallodlar bosib.
Poshshoning amri deb boshingni kesib,
Jallodlar oldida ahvoling ko'rgan,
Bunda qolar haloyiqlar yig'lashib.
Xafa bo'lib hozir qonlar yutasan,
Bu dunyodan pano bo'lib ketasan,
Qaytayin, ko'nglinga og'ir olasan,
Zulm bilan, opa, pano bo'lasan.
So'zingni eshitib o'tday kuyaman,
Yaxshi ko'rib, jonim, seni suyaman,

Bul boshinga bir qabohat kun bo'lsa,
Ayolman-da, endi qanday qilaman,
Holing ko'rib, ko'yganimdan o'laman.
Men qayga borayin seni axtarib,
Kimga aytib yig'lay, dardimni yorib,
Sen ketgan so'ng menam bo'larman g'arib,
Kuyugingdan men o'larman oh urib,

Huroyim bul so'zni eshitib: «E Ximchaoyim, men seni do'st odamim deb, tushimni aytib edim. Sen ham dushmanlik qilding, tushimni yomon yo'lga boshqarib gapirding», — deb xafa bo'ldi.

Ximchaoyim aytdi: «Opa, bildim, ko'nglingga og'ir olding. Aytuvingga qaraganda, tushing shu gapga tug'ri keladi. Xoh og'ir ol, xoh og'ir olma. O'zing bilasan-da».

Huroyim aytdi: «Tushning tabgiri shunday bo'lsa, kun aynalmay jallod kelsa, bizning ustimizdan poshshoga bir josus boripti-da, bo'lmasa tushning tabgiri bunday bo'lmasa kerak edi. Endi sen qo'rg'onning to'rt tarafdagi darvozalarni qir to'kdirib ko'mdirgin. Sultonxon keladigan ko'chadagi darvozani qulflab, mahkam qilib, o'zing erkak libosini kiyib, ichkarida jazoyil miltiqni qo'lingga olib turgin. Sultonxon kelib, uning ko'zi ko'zimga tushmaguncha, hech bir kishiga darvozani ochib yo'l bermagin», — deb tayin qildi.

«Xayr», deb, Ximchaoyim odam yig'ib, qo'rg'onning har tarafdagi darvozalarini ocholmaydigan qilib ko'mdirib, Sultonxon keladigan ko'chadagi darvozani qulflab, mahkam qilib, kalitini yoniga solib, erkak libosini kiyib, belini bo'g'ib, qunduz jiyakli telpakni kiyib turdi.

Miltiqni qo'lga olib, darvozabon bo'lib turib edi, jallodlar ham kelib qoldi. Jallodlar ko'rdi: qo'rg'onning hamma darvozasi mahkam. Jallodlar aytdi: «Barakallo, Huroyimning ishiga, kunduz kuni qo'rg'onning darvozalarini mahkam qilib, yigitlarning barini yig'ib olib, xo'b kayf-u safo qilib yotgan ekan-da!»

Jallodlar darvozaga qarab, qo'rboshini so'rab, bir so'z aytib turgan ekan, deydi:

Oh tortsam to'kilar ko'zimning yoshi,
Haq deb chiqar g'amli qulning dovushi,
Otimni xoritdi tog'larning toshi,
Darvozani ochgin, bova qo'rboshil
Kajga aylangan shum falakning gardishi,
Ilohim qurisin poshshoning ishi.
Sabil deydi o'ynab o'sgan Oqtoshi,
Kelib qoldi jallod uch yuz oltmishi,
Ochgin darvozani, bova qo'rboshil
Poshshoning jallodi mahtal bo'lmasin,
Yomon bo'ldi, qurg'ur poshsho kelmasin,
Bizlarni ham gunohkor qilib yurmasin,
Darvozani ochgin, bova qo'rboshil
Bizlar jallod, shohning amrin tutamiz,
Huroyimni bundan haydab ketamiz,
Haydab-borib bizlar Mansur doriga,
Boshin kesib, ani dorga tortamiz.
Poshsho buyrug'ini senga aytamiz,
Darvozani ochgin, bova qo'rboshil
Jallodlar aytmaydi senga yolg'ondi,
Bul Huroyim poshsho bo'lib turgandi,
Eri hukmi kushga tayin qilgandi,
Poshshoning izmiman jallod kelgandi(r),
Darvozani ochgin, bova qo'rboshil

Ximchaoyim bu gaplarni eshitib, ichkaridan turib jallodlarga bir so'z aytib turgan ekan:

Sirin aytmay, bir nechadan yashirgan.
Ulug' degan, ostonaga bosh urgan,
Darvozani irim bilan quvshirgan,
Shoh kelguncha ochilmaydi darvaza!
Oshib o'tsang, uchib o'tsang oblodan,

Zulm qilsang, men jazoyil otaman.
 Darvoza girdini g'animlar tutdi,
 Burungi poshshomiz olamdan o'tdi,
 Bu poshshomiz nabiy rahmat yigitdi(r),
 Darvozani mahkam qilib berkitdi.
 Darvoza kaliti o'rdaga ketti,
 Necha so'zni, bilgin, qo'rboshi aytdi,
 Shoh kelguncha ochilmaydi darvozal
 Poshsho kelar, o'n to'rt yili bitadi,
 Qo'rboshilar yo'lga qarab yotadi,
 Qanday odam bo'lsa taqdirdan ko'rib,
 O'zi kelib, o'z yo'liga ketadi.
 Zulm bilan qilsang bunda siyosat,
 Bu qo'rboshi seni poylab otadi!
 Hozir qaramayman sening sha'ningga.
 Kim bo'lsang ketaber kelgan yo'lingga,
 Behuda so'z so'zlab turmagin menga.
 Poshshodan beamr ochmayman sengal
 Bu poshshoni burungiday ko'rmagin,
 Ko'p aylanib, baring bunda o'lmagin!
 Jallod bo'lsang ketgin, yo'ldan qolmagin,
 Qo'rboshini senam nodon bilmagin!

Jallodlar bu so'zni eshitib aytdi: «Poshshoning o'zi kelib bu darvozani ochib bermasa, bu o'z kayfi bilan. Qo'rboshi-po'rboshisi barining gapi bir», — deb qaytib jo'nay berdi.

Jallodlarining ichida Cho'ntoq jallod degan bir kishi bor edi. Bora turib, Cho'ntoq jallod aytdi: «Kelgan besh yuz kishimiz. Besh yuz kishi bir ayolning hisobini qilolmay, poshshoning oldiga qanday boramiz?»

Shunda o'zga jallodlar aytdi: «Bu qo'rg'onni ochmasa, uchib o'tadigan qanoting bo'lmasa, ketmay nima qilasan?»

Cho'ntoq jallod aytdi: «Bunga bir hiyla qilayik».

«Bunga nima hiyla qilasan?»— dedi boshqa jallodlar.

Shunda Cho'ntoq jallod aytdi: «(Hozir Oqtoshda) poshsho ayol. Nima bo'lsa o'zi-o'ziga buriladi. Qo'rboshini ham xotindan qo'ygan. Shu xotinni aldamay bir gap bo'ptimi?»

To'rt otning ustini og'ir yoqtirdi, tong otguncha keng hayatda to'balab choptirdi. Oppoq ko'pikka botirdi, tong shamoliga qotirdi, ikkita-ikkitan mindirib, darvozaga choptirdi. Buyoqda, keyinida jallodlar sarboz nag'masi qilib, sibiziq, surnay tortib borayotipti. Ilgarigi chopgani darvozaga yetdi.

«Qo'rboshi, darvozani och, poshsho kelib qoldi»,— deyotir.

«Poshsho keldi» degandan keyin, Ximcha darvozaning yorig'idan qaradi. Ko'rsa, otlar juda uzoqdan chopib kelayotgan ot. Ichini urib, ter qotib turibdi. Sibiziq, surnayning tovushi qulog'iga kelaberdi. Shu vaqtda u ikkitasi ham chopib keldi: «Hali ham ochgan yo'qmi? Poshsho kelib qoldi, tayin o'ldi!», deb kelayotir. Shunda Ximchaoyimning ko'ngliga keldi: «Bu otlar ham juda olisdan chopib kelayotgan ot. Men uncha anglamayman. Poshsho emas desang, poshshoning to'rtta choparchi mahrami bordir-da. Tag'in poshsho kelib, mahtal bo'lib qolib, mening xonumonimga o't qo'yib yubormasin», — deb, darvozani ochib yubordi.

Jallodlarning achchig'i kelib, Ximchaoyimni ushlab olib: «Bizni shuncha mahtal qilding», — deb, kuloband qilib, darvozaga boylab tashladi.

Jallodlar poytaxt qarab o'tib ketdi. Taxt ustiga chiqib bordi. Poshsho Huroyimning siynasini dog'lab, ikki qo'lini orqasiga bog'lab, urib, pastga haydab tushira berdilar. Ko'rgan haloyiq hayron bo'lib, Huroyimning nimaga gunohkor bo'lganini hech kishi bilmay qoldi.

Shunda Huroyim jallodlarga qarab bir so'z aytib borayotir:

Ne sababdan bo'ldim endi gunohkor?
Gunohimni aytib urgin, jallodlar!
Zulm bilan kelib qo'lim boylading,
Gul badanga achchiq qamchi taylading,
Poytaxtdan meni boylab haydading.
Nima gunoh qildi mendek mushtipar?
Gunohimni aytib urgin, qonxo'rlar!

Yoshga to'lib aning jodugar ko'zi,
Bunda zabun yig'lar Huroyim o'zi,
«Opa!» deydi chapak chalib, iyarib,
Keynida yig'lashib qirqin kanizi.
Oq yuziga qirmiz qonlar quyuldi,
Har tarafga qora sochi yoyildi.
Jallodlar haydadi shunday oyimdi.
Tog'larda ma'rashar qo'y bilan qo'zi,
Dod-u bedod qilar Huroyim o'zi,
«Bolam» deb termulib narbaslar ko'zi,
Huroyimning holin ko'rib yig'laydi,
Xizmat qilgan uning qancha kanizi.
Shu zulmda darvozaga boradi,
U, bog'lovli Ximchaoyini ko'radi,
Necha so'zni aytib, o'tib boradi:
«Ximcha, quloq solgin aytgan nolama,
Sel quyildi mening kulbaxonama,
O't tutashib bunda gulday tanama,
Ximcha, xabar bergin yolg'iz bolama.
Oyoq bekar, tirik qoldi bu ko'krak,
Rustam bolam kelsa edi ertarak.
«Xazon bo'ldi tar ochilgan gulim», deb,
«Bemahal boshima yetdi o'lim», deb,
Jallodlar qoshida oyim yig'laydi,
«Zaminda bexabar qoldi ulim», deb,
«Qani, bo'lsa mening jon-u dilim?» deb.
«Umidim ko'p edi haqdin shafolat,
Bul boshima yog'di bir nohaq tuhmat.
Holimni tamosho qildi jamoat.
Endi menga bo'ldi vahmi qiyomat.
Yoqamni chok etib yig'ladim faryod,

Suyangan bolamni qilib men ham yod.
Ximcha, xabar bergin yolg'iz ulima,
Kelib jarov bersin qattiq kunima,
Enam, deb qayishar mening holima,
Ximcha, xabar bergin Rustam ulimal»

Bu so'zlarni aytib, qo'rg'onning darvozasidan chiqib ketdi. Bir to'da qizlar darvozagacha ergashib borib, Ximchaoyimni bog'lovli ko'rib, endi Huroyimdan umidini uzib, kanizlar Ximchaoyimning qo'lini yechdi. Ximcha bog'lovli yotgan yerida Huroyimning aytgan so'zlarini eshitgan edi. O'rmidan turib: «Rustamga xabar berayin. Enasining ahvolini bildirayin», — deb saroyga qarab ketdi. Tagizaminga tushib, mullani ko'rib, bir so'z aytib turgan ekan, deydi:

Bir Olloga yetgay bandaning dodi,
Mo'min qulni haq aylasin jannati.
Sizga salom berdim, bolam ustodi!
Ximchaman, so'zladim, so'zlarim o'sal,
Bugun uch kun bo'ldi Huroyim kasal.
Rustamni ko'rmoqqa bo'ldi intizor,
Shul sababdan keldi menday gajakdor.
Huroyimning dardi osha yomondir,
Rustamni ko'rmog'i uning gumondir,
Ozod qiling Oqtosh elning to'rasin,
O'lmay, borib ko'rsin bulam enasin,
Ulam ko'rsin, sho'rli, yolg'iz bolasin.
Rustambekka javob bering, mullajon,
Bolam, deb enasi intiq bo'lmasin,
Jon berar vaqtinda halak bo'lmasin.
Kasalini ko'rdim bag'rimni dog'lab,
Dardi yomon, hayron bo'ldim qon yig'lab.
Jo'nating turg'izmay Oqtosh xonini,
Shuytib keldim bek Rustamni so'rog'lab.
Ko'rib qolsin shunday mehribonini.

«O'z jonimga o'zimga qildim zulm», deb,
«Kimga aytay endi o'lar holim», deb.
O'lar chog'da afsus tortib yig'laydi;
«Boshimda bo'lmadi Rustam ulim», deb.

Ximchaoyimdan bu so'zni eshitib, Rustamni o'qitib yotgan mulla Ximchaga qarab bir-ikki og'iz so'z aytib turgan ekan, deydi:

Ximchaoyim, quloq sol mening tilima,
Hali javob yo'qdir Rustam ulinga,
Ketaber, kanizak, kelgan yo'linga.
Qaramayman kasalingning holiga,
Hech in'om tegmadi mulla qo'liga,
O'lsa o'ladi-da, xudo bandasi,
Qancha ilm o'rgatganman uliga.
Necha kun bu yerda qarab turaman,
Huroyimning in'omini ko'raman,
Oltoydan so'ng xonga javob beraman.
Oltoygacha javob yo'qdir ulinga,
Mulladan eshitgin so'ylagan tildi,
«Huroyim bergan yo'q sarpoyman puldi,
Men bilmadim, fe'li ketib ne bo'ldi?
Bopabep, kanizak, kelgan yo'lingga».
Mulla so'ylab qovog'ini uyadi.
Qachon sarpoyini bersa kiyadi,
«Oltoygacha javob yo'qdir ulinga,
Oltoydan so'ng bunga javob tiyadi.
Ko'p so'ylama, ketgin to'g'ri yo'linga».

Mulladan bu so'zni eshitib Ximchaoyim qaytib ketdi. G'aznaxonaga yetdi. G'aznaxonadan bir la'li tillani olib, ko'tarib, tag'in mullaning qoshiga yetdi. La'lidagi dunyoni ko'rib, mulla aytdi:

— Rustamxon bugun borsin, enasini ko'rsin, ertaga ham oldida tursin, xo'p mehriga qonsin. Huroyimning dardi yomon bo'lsa, ko'rmog'i gumon

bo'lsa, enasi tuzuk bo'lguncha aylanib yursin. «Mulla koyiydi», — deb mening qoshima oshiqib (yurmasin), shoshmay kelsin.

Mulla vaqti xush bo'lib Rustamni jo'natdi. Rustamxon bilan Ximchaoyim ikkovi birga-birga tagizamindan chiqaberdi. Shunda Rustamxon aytdi:

«Men enadan bino bo'lgandan beri umrim tagizaminda o'tdi. Men kunning ko'zini nimchala ko'rganman. Siz kattasiz, men tag'in sizning oldingizga tushib yurib, gunohkor bo'lib qolmayin?»

Ximchaoyim aytdi: «Bu to'g'rida gunohkor bo'lsang, gunohingni o'tarman. Oldinga tushib yuraber».

Rustam aytdi: «Nega ko'zingizga yosh olasiz? Enamning dardi juda yomonmi?».

Shunda Ximchaoyim Rustamga enasining dardidan xabar berib turgan ekan:

Bir nechani shod-u shodmon ayladi,
Uch yuz oltmish jallod qo'lin boyladi,
Mansur dorga shul enangni haydadi.
Men yig'lamay kim yig'lasin, Rustamjon!
Seni ko'rib mening bag'rim ezildi,
Sel bo'lganday ko'zda yoshim tizildi,
Qaytay, xafa qildim senday qo'zimdi,
Seni ko'rib mening ko'nglim buzildi.
Enang ketdi jallodlarning zulmida,
«Zaminda bexabar qoldi bolam», deb,
«Nohaq qamchilarni yedi tanam», deb,
«O'larda ko'rmadim yolg'iz bolam», deb,
«O't tutashdi mening gulday tanam», deb.
Hayron qoldik jallodlarning ishiga,
Qor-yomg'irday qamchi yog'ib boshiga,
Borolmadi hech bir odam qoshiga.
Falak titrar ul enangning zoriga.
Enangdaydab ketdi Mansur doriga,
Tan berganmiz manglaydagi sho'riga.

Enang tushdi qonxo'r jallod qo'liga,
Berahmlar sira rahm qilmadi,
Dod, degan so'ziga quloq solmadi,
Nima gunoh qildi oyim mushtipar,
Gunohini hech bir kishi bilmadi,
Chidab bo'lmas jallod siyosatiga,
Ko'p alomat bo'ldi Oqtosh yurtiga.
Zulmda yod olib enang yig'ladi —
Ko'zi to'rt bo'b, sendayin farzandiga.
Bu shahardan chiqib ketdi dalaga.
Jasadingdan menday opang sadag'a.
So'z aytarman senday yolg'iz bolagal!
G'ulg'ula bo'lgandir bunday shaharda,
Enangni osdimi ul Mansur dorda?
Ketdi yolg'iz zolim jallod qo'lida,
Enang qanday bo'ldi yomon kunlarda?!
Ketganicha shundayin azob berdimi?
Men bilmadim, Mansur dorga bordimi?
Men bilmadim, bul azobda o'ldimi?
Yo jallodning so'ngra rahmi keldimi?

Rustamxon bu so'zlarni eshitib, Ximchaoyimga qarab bir so'z aytib turgan ekan:

Bejo qilding, opa, holim bilmading,
Ilgaridan nega xabar bermading?
Enamdaydab ketdi qaysi yo'l bilan?
Ketgan tarafini ko'rsat qo'l bilan.
Qiyg'ir degan qush o'ltirar qiyada,
Bu so'zdeshtib dardim bo'ldi ziyoda,
Ketgan tarafini ko'rsat enamni,
Yuguray ketidan po-yu piyoda.
Enam deb to'kayin ko'zdan yoshimdi,

Yo'lida sarf uray aziz boshimdi,
Jonim opa, mehribonlik qil endi,
Enam ketgan yoqqa yo'lga sol endi!
Yugursam keyinidan yetib borayin,
Jallodlarman qon to'kishib ko'rayin,
Enam tirik bo'lsa, holin so'rayin,
O'lgan bo'lsa, enam o'chin olayin,
Jonim opa, menga rahbar bo'l endi,
Hayallatmay meni yo'lga sol endi!
Bu so'zdeshtib menda quridi darmon,
Enamni ko'rmasam qoladi armon,
Nasib etsa jallodlarga borarman,
Ularning boshini bog'day chalarman.
O'g'li-qizin mamlakatda yig'latib,
Jallodlarni shunday qilib sulatib,
Enamning qasosin undan olarman,
So'zima quloq sol, opam Ximchajon,
Tushibdi boshima qorong'i tumon,
Hayallatmay yo'l boshqargin shul zamon,
Jo'nab ketsin bundan bolang Rustamxon.

Ximchaoyim bu so'zlarni eshitib, Rustamxonning tarziga qarab yana bir so'z aytib turgan ekan:

Xazon bo'lmay bog'da gullar so'lmaydi,
So'lgan gulga bulbul kelib qo'nmaydi,
Avval g'ayratingni aytgin, Rustamxon,
Piyodadan murod hosil bo'lmaydi.
Ostinga mindiray arabi otdi,
Enam desang, so'ngra qilgin g'azotdi,
Enam, deb yugurib yurmoq uyatdi(r).
Bedov mingin sag'risini toshirib,
Mudom jurgin tuyog'iga bosh urib,

Mazgilga yetkizar qirdan oshirib,
 Bedov minsang sag'risini silatib,
 Arpa berib oltoy boqsang to'latib,
 Dushmandan o'chingni olsang yig'latib,
 Avval g'ayratingni aytgin, Rustamjon!
 Bolam, yoshsan — o'n to'rt yoshga borasan,
 Yo'lga sol, deb meni zamlab ko'rasan,
 Mana shu yo'l deb, bolam, senga ko'rsatsam,
 Yayov yurib, bolam, qayga borasan?
 Qo'lingda bo'lmasa keskir po'latiing,
 Minganda bo'lmasa bir bedov oting,
 Piyodadan murod hosil bo'larmi?
 O'yla, bolam, kimga kelar quvvating!
 Er yigitni sherdil qiladi po'lat,
 Ostida mingani bo'lsa bedov ot,
 Yarog'i yarqillab qo'lida tursa.
 Unday vaqtda kelar yigitga g'ayrat.
 Yayov-yalpi yo'l ko'rsat, deb so'raysan,
 Ko'rsatsam bo'lmasmi sha'ningga uyat.
 O'n to'rt yoshga kirding, bo'lding azamat,
 Rustam degan oting qo'rgan ul enang,
 Rustamning nomiga senda ko'p quvvat.

Rustamxon bu so'zni eshitib: «Ey, opa, behuda ko'p so'zlab, meni qiynab, gapga aylantirib turguncha, agar unday minadigan otim bo'lsa, egarlab, choqlab, meni enamning ketgan tarafiga yo'lga solib yuborgin!» — dedi.

Shunda Ximchaoyim: «Xo'b» deb, uni ergashtirib, o'zi bilan bir kunda paydo bo'lgan, Rustam qanchaga kirgan bo'lsa, u ham shunchaga kirgan otning qoshiga bordi. Borsa, otning sag'risi toshib, yoli qulog'idan oshib, uchadigan qushday, har ko'zi tarkashday, yulduzni ko'zlab, paraqqos boylab, o'ynab turibdi. Ximchaoyim otni yalang'ochlab, qashlab, otga qarab bir-ikki og'iz so'z aytib turibdi, deydi:

Seni minsa qolmas yurakning dog'i,
Tos tepaga bitgan ikki qulog'i,
Bugun safar qilar Oqtosh g'o'chchog'i,
Nazarkarda hayvon bu to'buchog'i.
Seni minar bugun Oqtoshning mardi,
Mansurning doriga bolam g'azoti,
Toshib ketsin Rustamxonning g'ayrati,
Qichab quvmoq sipoyining odati.
Nazarkarda sensan, bolamning oti.
Yo'liqsa dushmanning bag'rini ezgin,
To'g'ri kelsa — og'ir saflarni buzgin.
Asl tulpor bo'lgan bolamning oti,
Yo'liqqanda dushman qal'asin buzgin!
Enam deb, xafa bo'p Rustamday qo'chqor,
Yo'lda bo'shab yurma nazari tulpor,
Shuldir nasihatim: kechikmay yetkar,
Rustamday qo'zimning hojatin bitkar.
Tablada tarbiya ko'rgan jonivor!

Bu so'zni otning sha'niga aytib, Rustam «Jo'nay qolsam», — deb oshiqib, oshiqqanini Ximchaoyim bilib, [gapni] ko'p cho'zib yurmay ishni oson qilib, otni egarlab, chog'lab, Rustamga kerakli kiyim-kechak kiygizib, beliga keskir yaroqlarni bog'lab, xo'shlashib Rustamni yo'lga soldi.

Rustam jo'nagandan keyin, tepkida turgan tozilar ko'rib urina berdi. Ximchaoyim aytdi: «Bu tozilar Rustamni ko'rib talpina berdi. Bularni Rustamdan olib qolib bu tozilarni nima qilaman?» — deb ularni tepkidan bo'shatdi.

Rustam enasining ketib borayotganini ko'rmagan, tozilar ko'rgan. Ular Rustamdan oldin yo'lga tushib, yo'lbarsday yo'l tortib jo'nay berdi. Peshin vaqtida Oqtoshdan chiqib, tozi oldin, Rustam keyin ketib borayotir:

«Enam, — deydi bek Rustam, —
Menga bo'ldi ko'p sitam,
O'tib ketdi dard-u g'am,

G'ayrat qildi bek Rustam».
Bedovga qamchi chotdi,
Qamchisi simday botdi,
Ostidagi jiyron ot,
Kam-kamdan ichin tortdi.
Yo'lda bo'ynin uzatdi,
Yurishini tuzatdi,
G'ayrat qilib bek Rustam,
Otga qildi shiddatdi.
Qiyada qilpillatdi,
O'r kelsa o'mganlatdi,
Arna kelsa irg'itdi,
Shuytib Rustam yo'l tortdi.
Cho'llarni to'zon tutdi,
Ostida jiyron oti,
Ko'pdir Rustam g'ayrati,
Yurakda g'ussa, dog'di.
Qistaydi to'buchoqdi,
Yaqin qilar yiroqdi,
Ostida mingan oti,
Qushday uchar-piroqdi(r).
Shuytib Rustam yo'l tortdi,
Kunlar botib, kech bo'lib,
Oqshom tushmay yo'l tortdi,
Tonglar otib shul zamon,
Endi choshgohga yetdi.
Rustam yolg'iz qaradi,
Tozilar ketib boradi,
Rustam quvib yo'l tortar,
Mingan oti saradi.
Yurar yo'ldan qolmadi,

Yo'l qo'vsa ham tolmadi,
Rustam yigit shag'almas,
Yo'lni ko'zga ilmadi.
Sira parvo qilmadi.
Qaramas o'ng-u so'lga,
Enasidan hech o'zga.
Sira kelmas ko'ngliga!
Enam, deb qistab otni,
Qilar otga shiddatni.
Dushman bilan yo'liqsa,
Tosha kelar g'ayrati.
Sira qolmay toqati,
Qichab, ketib boradi.
Enam, deydi oh urib,
Ko'pdir bekning mehnati.
Borayotir bek Rustam —
Yonib o'tday tutashib,
Necha bellardan oshib,
So'ragani odam yo'q.
Mansur dor deb qarashib.

Rustamxon ketib borayotib edi, ko'p qo'shin ko'ziga ko'rindi. Bul qo'shin Sul-tonxonning qo'shini edi. Qurudimdan, Xorazmdan Oqtosh mamlakatiga qaytib kelayotib edi. Shunda Sul-tonxon qaradi. Qarasa, bir yigit: arabi otli, adras to'nli, ajab siyosatli; oldida ikki tozi, yo'lbarsday yo'l tortib kelayotipti. Sul-tonxon aytdi:

— Ketganimizga ko'p vaqt bo'lipti-da. Bu jasadli yigit Oqtosh mamlakatida yo'q edi. Yo, bo'lak mamlakatdan kelib yurganmikan? Qanday shohning, qanday bekning o'g'li ekan? Odamga qaramaydi, hech kimni pisand qilmaydi. Yurgan yo'lidan chiqib turmaydi. Indamasam, bu o'tib ketaberar, balki salom ham bermaydi. Yonboshimga yaqin kelganda, bir otining jilovidan ushlab, o'sgan mamlakatini so'rab qolayin, qaysi qo'rg'onni so'rab turgan bekning o'g'li bo'lsa bilayin.

Sultonxon bu gaplarni o'ziga ma'qul bilib, ko'nglini xushlab, Rustam yaqin kelgan so'ng, Rustamning otining jilovidan ushlab, Rustamga qarab: «Bolam, sen qaysi mamlakatdan bo'lasan?», — deb so'rab turgan ekan:

Tar ochilgan toza bog'ning gulisan,
Enangman-otangning jon-u dilisan;
Tarzing ko'rib, mamlakating so'rayman,
Qay shaharda, qaysi shohning ulisan?
Menga bayon ayla mamlakatingni,
Nima deydi o'ynab o'sgan yurtningni?
Nima deydi urchigan avlodningni?
Men so'rayman, bolam, sening otningni.
Jamoling mengzadim osmonda oyga,
Qoshingni o'xshatdim egilgan yoyga,
Jasading o'xshaydi bo'z qarchig'ayga,
Qarchig'ay changallim, kimning ulisan?
Bino bo'lding qaysi gavhar donadan?
Senday yigit bino bo'lgan enadan,
Parvoz qilding qaysi manzilxonadan,
Baland parvoz bolam, qaydan bo'lasan?
Seni ko'rib eziladi yuragim.
Qarchig'ay changalli, yo'lbars bilaging,
Urushga kirganda qoplon yuraging,
Qaysar sifat bolam, qaydan bo'lasan?
Shunday bo'ldi menga haqning farmoni,
Seni tuqqanlarning bormi armoni,
Dushman ko'rsa sira qolmas darmoni,
Rustam sifat bolam, qaydan bo'lasan?
Gasht aylab kelibsan necha cho'llardan,
Ot terlatib chiqib uzoq yo'llardan,
G'ayratman jo'nading qaysi ellardan,
Yigitning me'roji, qaydan bo'lasan?

Menday g'arib qalanda nima bor?
Jilovimni qo'yabermog'ing darkor!
Qizil gulman, meni muncha so'ldirma,
Ko'p to'xtatib, yo'ldan urib o'tirma.
Men so'rayman, yoki bir ishing bormi?
Qo'yabergin endi otning jilovin,
Jonim bobo, qariliging hurmati,
O'z holiga, to'g'ri yo'lga yuradi,
Ko'p so'zlasam, sening ko'ngling qoladi,
To'xtatganing menga botib boradi,
Menday gado, bobo, yo'ldan qoladi!
Yaxshi so'zlab, bobo, bo'ldim minnatdor.
Qo'yabersang sendan ko'nglim to'ladi.

Sultonxon bu so'zni eshitib, Rustamxonga qarab yana bir so'z aytib turgan ekan:

Shohlarning boshinda tillodan toji,
Necha shaharlardin oladi boji!
Tarzingga qarayman, yigit me'roji,
Bir lochin boqishlim, qaydan bo'lasan?
Ostingga minibsang arabi oting,
O'zingga yarashgan xanjar po'loting,
Balki sening bordir toj-u davlating?
Bepadar, darbadar senday bo'lmaydi,
Benavoga kelmas sening kelbating!
So'z so'zlasang kelar, bolam, g'ayrating,
Nima bo'lar o'ynab o'sgan elating?
Rost aytmasang senga javob bermayman,
Qalandarligingni qabul qilmayman,
Sen aytmasang jilovingni qo'yamayman,
Rostin degin, bolam, qaydan bo'lasan?

Rustamxon otasiga qarab, bir so'z aytib turgan ekan:

Davlatli qul gulni gulga eshadi,
Yashin tushsa, baland tog'ni teshadi.
Ko'p so'rading, bobo, bo'g'nim bo'shadi,
Bizning elimizni Oqtosh deyishadi.
Otam Sultonxondir, enam Huroyim,
Barchani yaratgan qodir xudoyim,
Jilovimni qo'yabergin, bobojon.
Hayallamay Mansur dorga borayin.
Enamdaydab ketgan ekan jallodlar,
Men qolibman mamlakatda bexabar,
Huroyimning farzandiman, bobojon,
Albatta, o'lmayin etmog'im darkor.
Enam dedim, bo'lib chiqdim xizmatkor.
Enamning dardidan bul g'amga to'lib,
Hayalladim, men turibman chirpinib;
Qo'yabergin, bobo, otning jilovin.
Men ketayin endi bundan yo'l yurib,
Enamdizlab Mansur dorga boraman,
Yetishsam, jallodning boshin olaman,
Qonxo'rlarga qora kunni solaman!
Mening enam hech gunohsiz mushtipar,
Begunohni opketipti jallodlar,
Qanday nodon hukmi kushga tayin qip,
Ko'p ishlarni menga soldi dushmanlar,
Buyurganni topsam, o'lar muqarrar!

Sultonxon bu so'zni eshitib, bo'g'ini bo'shab, otning tizgini qo'lidan qanday chiqib ketganini bilmadi. Rustam qichab o'ta berdi. «Unday bo'lsa o'zimning ulim ekansan», — deb aytmoqqa ham quvvati qolmadi. Sultonxon otning boshini burib og'zi angrayib, burni tangrayib, Rustamxonning keyinidan qarab turdi. Sultonxonning bir dono vaziri bor edi. Vazir Sultonxonga qarab bir-ikki og'iz so'z aytib turgan ekan:

O'z bolangga bunday javob berasan,
Sen o'g'lingni endi qachon ko'rasan!
Bunday javob berma yolg'iz ulingga,
Rustam qaytib kelmas sening elingga.
Senam bundan Oqtosh elga borasan,
Kim yaxshi, kim yomon so'rab bilasan,
Bu ishlarning haqiqatiga qonasan,
So'ngra, shohim, ko'p pushaymon qilasan.
Bolam, deysan so'ngra ko'zingni yoshlab,
Toj-u davlat unda taxtingni tashlab.
Qalandar bo'p sen ketarsan Oqtoshdan,
Farzand uchun unda ko'nglingni jo'shlab.
Yurarsan tay urib dunyoni kezib,
So'rog'in topmayin ko'nglingni buzib;
Hali ham qaytargin yolg'iz ulingni,
Bunday sabil qilma Oqtosh elingni!
O'z qo'lingdan sen jo'natib turasan,
Qay betingman bek Rustamni ko'rasan?
Hali ham qaytargin Rustam bolangni,
Jo'natma Oqtoshga, qaytar to'rangni!

Sultonxon bu so'zni eshitib: «O'zimning ulim ekan, qaytarsammikan», dedi. Yana qoshidagi bir necha amaldorlar, bir necha inoq kishilar: «Ey poshshoyi olam, yo'lingizdan qolmang. Vazir aytsa aytdi-da. Bunday ahmoq gapga quloq solmang. Uning gapirayotgani bir bo'lmag'ur gap. Avvali bu gap — bo'lmagan gap; bo'lgan vaqtda, sizning o'g'lingiz endi o'n to'rtga kirar edi. O'n to'rt yashar yigit shunday bo'larmi? Hali ham sizning yuragingiz bor ekan. Shuncha gapirishib turdingiz; so'z qotmoq tugul, g'ayrati, siyosatiga odam betiga qarab bo'lmaydi. Endi «Betga aytgan gapning zahri yo'q» degan gap bor, qaraysizmi, bir tog'ni to'lg'ab etgunday quvvati bor. Sizning o'n to'rt yoshar bolangiz shunday bo'larmi? Sizning shul ayolingiz yomon bo'lgan ekan. Biz shunday cho'tlab turibmiz: bir g'ayri eldan og'ishib kelgan

bahodir ekan-da, sizning ayolingiz yomon bo'lib, bu unga aylanishib qolgan ekan-da. Jallod borgan vaqtda, bu bo'lak yerda yurgan ekan-da. Agar o'sha yerda bo'lganda, bu jasadiga qaraganda, uni jo'natmas edi. Jallodlar omon qolmas edi. Qancha dushman bo'lsa, qon quyib, tig'i damdan o'tkazib yuborar edi. Bu bexabar qolgan, so'ngra kelib eshitsu, bul hodisa bo'lgan. Ishqibozlik qiyin narsa, shunday qilib, qichab yo'lga kirgan. To Mansur dorigacha borayin, o'lmay yetsam jallodlardan ajratib olayin», deb ketayotgan. Hali eshitib qolarsiz, agar o'lmay yetsa, jalloddan [hech biri] Oqtoshga omon kelmaydi. Nima qilsa qiladi, ketgan jallodingizning bari o'ladi», dedi.

Bu so'zni eshitib, Sulxon nima derini bilmay hayron bo'lib, Oqtosh tarafiga qarab qo'shinini iyartib ketabardi.

Rustam borayapti. Borib-borib yo'l uch ayrilib ketdi. Qaysi yo'lga yurarini bilmay, otining jilovini tortdi. Shunda Rustam bu so'zni aytdi:

Tog'lar aziz bo'lar tuman bo'lmasa, —
Bog'lar aziz bo'lar bog'bon bo'lmasa.
Daryolarda obiravon bo'lmasa,
Yo'llar aziz bo'lar karvon yurmasa.
Yo'li ketdi uch tarafga ayrilib,
Yo'l boshqarar, so'rar kishi bo'lmasa.
Bo'lib qolmayinda yo'lda men sarson,
Yo'l adashib bunda boshim gangigan.
So'ramoqqa yo'qdir odam naslidan.

Rustam bu so'zni aytib turib edi, tozilar yo'l tortib, chap qo'ldagi yo'lga tushib jo'nay berdi. Rustamxon: «Shul tozilar nazari», — deb, bul ham tozining keynidan yo'lga tushib ketdi.

Shul vaqtda jallodlar Huroyimni haydab, endi Mansurning doriga yetdi. Bu yer ham ilgari bir katta shahar edi. Minora, peshtoqlari bor edi. «Ul vaqtinda arab mamlakatidan kelganlar bu shaharning ustida ko'p urush qilgan, qonlar ariqdagi suvday oqib qolgan. O'sha vaqtda to'rt choriyor, bu yerga bittadan to'rt tut ekkan, o'shandan beri bu yer Choriyor deb atalib qolgan, degan gap bor: Mansur osilgan dor shul vaqtgacha turgan».

Necha kundan beri yo'l tortib Huroyim bechora abgor abgashta bo'lib kelgan. Bu yerlarni Huroyim ko'rdi, chordevor, cho'liston bo'lib qolgan. Arabning qilgan ishi shu bo'lgan. Necha zamondan beri Mansurning dori turgan.

Shunda Huroyim jallodlarga qarab bir so'z aytib turgan ekan:

Ajab ishlar ko'rdim foni dunyoda,
Uch kun yayov yurdim po-yu piyoda,
Bir soatga sabr qilgin, jallodlar,
Ilohim, davlating bo'lsin ziyoda.
Kalma aytay menam qizil tilimdan,
Kunim bitsa, yuz qaytarmay o'limdan,
Men mushtipar, ne ish kelsin qo'limdan?
Bir soatga xabar oling holimdan!
Chashmada yuvinib toza bo'layin,
Qo'l ochib haqingga duo qilayin,
Bo'ynimda bor edi tangrining qarzi,
Tangrining qarzidan ozod bo'layin.
Bir soatga sizdan ruxsat so'rayin,
Taqdirda bor ishga nima qilayin,
Xor-u zor ayladi meni xudoyim,
Sirimdaytib endi haqqa yig'layin.
Bir soatga sabr saqlang, jallodlar,
Chashmada o'tirib tarat olayin!
Sultonxon topshirdi Oqtosh elini,
Mol-u mulk-u barcha ixtiyorini.
Poshsholik qip men ham Oqtoshda turdim,
O'zimdani pastdarni ko'p manzur qildim.
Kambag'al, qashshoqning holini so'rdim,
Boyi-badkorlarman ishim bo'lmayin,
Oxiri shundayin tuhmatni ko'rdim!
Tuhmat bilan ikki qo'lim boylanib,
Haydalib Mansurning doriga keldim.

Bu so'zlarni eshitib, Cho'ntoq jallod buning gapiga quloq solmay, gapining paymidan bilmay, o'z bilganidan qolmay, bir so'z aytib turibdi:

Yaxshi kishi sira senday bo'lmaydi,
Ko'chalarda quloch urib yurmaydi.
So'z so'zlama, xaridoring kelmaydi,
Gapingga jallodlar quloq solmaydi.
Kel, shallaqi, chalib dorga tortayin!
Xaridoring qoldi Oqtosh elida.
O'liging qoladi Mansur dorida.
Sen o'larsan odamxo'ring qo'lida.
Kel, shallaqi, chalib dorga tortayin!
Necha shumlik, bunda quvlik aylaysan,
Jilva qilib jallodlarga so'yaysan,
Bu so'z bilan sening joning qolmaydi.
Boshing kesib, endi dorga tortayin!
Tortilasan bugun Mansur doriga,
Yo'liqding poshshoning g'azablariga.
Tan beraber manglayingning sho'riga.
Poshshoning amrini bizlar tutamiz,
Necha kundan beri haydab jetamiz.
Sultonxonning so'zi shunday bizlarga.
Xanjar urib, seni dorga tortamiz!
O'liging qoladi Mansur dorida,
Capirarmiz borsak Oqtosh shahrida.
Bul o'tirgan jallod yosh-qarida,
Ma'qul bular jallodlarning bariga.
So'yilaganman bizni yo'ldan urmaysan.
Jallodlardan, bilgin, omon qolmaysan!

Bu so'zni Cho'ntoq jalloddan eshitib, jallodlarning ichida Mirzaboshi degan bir jallod bor edi. Mirzaboshi aytdi: «Obbo bachchag'ar Cho'ntoq, so'zlagan so'zingning bari ahmoq. Shu gapning boshidan oyog'ini

cho'mmanglab sen buzib kelayapsan. Poshshong hukmi kushga buyursa, buyurdi-da, ahmoq bo'lib. Bir tuhmat bilan begunoh o'lib borayapti. Poshshoning oldiga arza xat ko'tarib borgan kampir qanday odam? Bilasanmi? Poshsho bo'lsa, bo'pti-da. U Sultonxonda es nima qiladi? Esi bor kishi o'sha kampirning ko'tarib borgan xatiga ishonadimi? U xatga Oqtosh mamlakatining yosh-u qari qancha odami qo'l qo'ygan ekan. Shuncha amaldorning hech qaysisining yonida muhri yo'qmikan, bittasi «shul rost» deb muhrini bosmabdi. Sultonxon ahmoq bo'lib, bemuhr xatga ishonib, bul munglig' bechorani hukmi kushga tayin qildi. U esa yo'q, bachchag'arning gapini qaytarib bo'lmaydi. Bu gaping yolg'on, desang, seni ham o'ldiradi. Oqtoshda ham qaysi go'rdan shumlikni sen topding, bu yerda ham shu niyattan chiqmay yotting. Endi qo'y, nima ishing bor, shu ko'pning biri bo'lib o'tir sen ham!» — dedi.

Mirzaboshidan bu so'z chiqqandan keyin, jallodlarning hammasi ham Mirzaboshining so'zini ma'qul dedi. «Tahorat qiladimi, namoz o'qiydimi, nima ishing bor», — deb hammasi ham gapirdi.

Huroyim o'z ko'nglida: «Shunday bahona qilib hayallab tursam, Ximchaoyim Rustamga xabar bersa, kelib qolar», — degan umid dunyosida. Jallodlarning baridan javob bo'lgandan keyin, Cho'ntoqning gapi kor topmay qoldi.

Huroyim chashmaning bo'yiga borib, qo'l-betlarini yuvib, oyoq-boshlarini yuvib, toza bo'lib, qibla tarafga qarab o'tirib, Rustamning yo'lga ko'z tutib, bu so'zlarni aytib turgan ekan, dedi:

Ishq o'tiga yona-yona,
Xohi oshna, xoh begona,
Bunda keldim o'tday yona,
To'lgan o'xshaydi paymona.
Shirin tandan uziladi —
Birga yurgan shirin jon-a,
Gul yuzim so'ldi naylayin.
Bulbulli, maskanli bog'lar,
Bul meni o'limga chog'lar,